

Een Amsterdamse advocaat in Moskou

Maxim Ferschtman
advocaat te Amsterdam¹

Het hele land was in shock van het geweld en de wreedheid waarmee de Tsjetsjeense gijzelnemers in Beslan hun doel geprobeerd hadden te bereiken. Voorzichtig werden echter ook kritische vragen gesteld: had het Russische leger bijvoorbeeld wel adequaat gehandeld bij het ingrijpen? Inmiddels schijnt uit onderzoek te zijn gebleken dat corrupte legerleiding betrokken was bij het plannen en uitvoeren van de gijzelingsactie.³ Woede overheerste over het doden van zoveel onschuldige schoolkinderen (rond de 150) en burgers.

Enige dagen na de gijzeling vond een incident plaats in de metro van Moskou. Een aantal Russische jongeren had tussen twee metrostations in de wagon Kaukasisch uitzierende personen omsingeld. De aanvallers sloegen hen in elkaar en beletten omstanders in te grijpen. Tussen de slachtoffers waren een aantal Azeri's en een (christelijke) Armeniër. Het heersende gevoel in het land was dat je als Tsjetsjeen of 'Kaukasiër' beter niet de straat op kon gaan, om de volkswoede te ontlopen. Een 'Kaukasiër' was men al snel als je een iets donkerder uiterlijk had dan de gemiddelde persoon van Slavische afkomst.

Van de politie (*militia*) hoefden ze geen bescherming te verwachten, integendeel. De politie was in die periode meer dan anders alert op personen met een Kaukasisch uiterlijk, als zijnde mogelijke terroristen. Dit uitte zich in een intensivering van de controle van identiteitsdocumenten, met, zo werd gesteld, als doel het voorkomen van mogelijke aanslagen.⁴

De controle die de politie uitvoerde was, naast het vragen naar legitimatie, ook het verifiëren of een aantekening dat men in Moskou geregistreerd stond in het paspoort aanwezig was. Het verband met de controle

Op 9 september 2004 kwam Maxim Ferschtman als 'ECHR litigation consultant' in Moskou aan. Gedurende drie maanden was hij werkzaam voor een EU-project ter promotie van kennis en vaardigheden in het voeren van procedures voor het EHRM.²

en het stoppen van de terroristische aanslagen blijft onduidelijk. Tijdelijke registratie was makkelijk te krijgen (of te kopen) en als men geen registratie had, volstond betaling van een fooi aan de politieagent vaak ook.⁵ Betaalde men niet of durfde men op de politie onwelgevallige wijze te reageren, dan was de eigen veiligheid niet langer gegarandeerd.⁶

Een andere markante gebeurtenis vond kort na mijn aankomst in Moskou plaats. Na het aanvragen van een paspoort⁷ werd een medewerker van de organisatie waarmee ik samenwerkte, *Chechnya Justice Initiative*, ontboden bij het lokale kantoor van de FSB (de vroegere KGB) in Ingushetië. Aan hem werden vragen gesteld over zijn werkzaamheden en concrete zaken waar hij mee bezig was. De medewerkers van de FSB lieten duidelijk weten dat zij heel goed wisten waar de collega zich mee bezighield. Zij wilden dat hij met hen ging 'samenwerken'. Toen hij aangaf daar niet in geïnteresseerd te zijn, gaf men aan dat hij hier wellicht na enig nadenken anders over zou kunnen gaan denken. Intimiderende vragen in de trant van 'kijk je wel eens achterom als je op straat loopt?' en 'je dochter zit daar en daar op school, nietwaar?' werden hem gesteld.

Naar aanleiding van dit incident werd door de directeur van *Chechnya Justice Initiative* onmiddellijk een brief geschreven aan het Europese Hof waarin werd aangegeven

dat met dit handelen evident een poging werd gedaan om het voeren van zaken bij het Europese Hof te frustreren; bovendien werden levens van (mogelijke) klagers nog meer in gevaar gebracht. Dit was niet een uit de lucht gegrepen vrees. Er waren in andere lopende Tsjetsjeense zaken reeds klagers verdwenen. Officieel onderzoek daarnaar resulteerde niet in identificatie van de daders. Er werd geconcludeerd dat 'onbekende bandieten' erachter zaten, hetgeen suggereerde dat het om kidnapping door Tsjetsjeense terroristen ging. Dit laatste was echter geen enkele keer bevestigd.

Het Europese Hof schreef onmiddellijk een brief aan de vertegenwoordiger van Rusland bij het Hof met een verzoek om uitleg van de handelwijze jegens de medewerker. Tevens werd uitdrukkelijk verzocht ervoor te zorgen dat men zich zou onthouden van enige inmenging in het werk van de organisatie. Ten tijde van mijn vertrek uit Moskou was er nog geen antwoord van de Russische autoriteiten binnengekomen.

MEMORIAL

Memorial is een mensenrechtenorganisatie die in Straatsburg slachtoffers van mensenrechtenschendingen in Tsjetsjenië en omliggende republieken bijstaat. De organisatie vertegenwoordigt vluchtelingen en onttheemden in vreemdelingrechtelijke procedures en heeft extra aandacht voor schendingen van het strafproces en daarmee in Rus-

'De aanvallers sloegen vermeende moslims in elkaar en beletten omstanders in te grijpen'

In Beslan, waar het gijzelingsdrama plaatsvond, werd een schoolmuur voorzien van engelen en namen van slachtoffers

land vaak gepaard gaande mishandeling door de politie.

In Rusland begeleidde ik juristen van *Memorial* bij het voorbereiden, opstellen en indienen van klachten bij het Europese Hof. Daarnaast adviseerde ik ze over het verdere verloop van de procedure bij het Hof. Tot slot heb ik een bijdrage geleverd aan een drietal seminars voor een grotere groep juristen over een aantal specifieke EVRM-rechten en over het procederen bij het Europese Hof in het algemeen. Aan het project werkten naast drie juristen en drie onderzoekers in

Moskou ook regionale juristen, onder meer in Ingushetië en Tsjetsjenië.

Aanvankelijk zou ik naar Ingushetië afreizen om ook daar een seminar te houden. Dit werd mij door de Nederlandse ambassade ernstig afgeraden, gelet op het risico van ontvoeringen en de in het algemeen steeds onveiligere wordende situatie.⁸ Ik besloot het lot niet te tartten en bleef in het 'veilige' Moskou. Overigens gingen de collega's van *Memorial* in Moskou in die periode – zij het onder een zwaarbewapend VN-konvoi – wel naar Ingushetië en zelfs naar Tsjetsjenië

om informatie te verzamelen en dossiers mee te nemen van zaken die bij het EHRM moesten worden ingediend.

UITSTEL

Mijn eerste concrete bezigheid was het helpen voorbereiden van de pleidooien voor het Europese Hof in de eerste zes Tsjetsjeense zaken tegen Rusland, de 'first six'. De zaken betroffen – kort gezegd – een aantal standrechtelijke executies van vreedzame bewoners door Russische militairen; een bombardement van een colonne Tsjetsjeense vluch-

1 Maxim Ferschtman werkt bij Böhler Franken Koppe Wijngaarden Advocaten
 2 Zie www.londonmet.ac.uk/ehrac.
 3 Zie bijvoorbeeld 'Doden bij actie tegen verdachten in drama Beslan', *NRC Handelsblad* 5 maart 2005.
 4 De vrees voor aanslagen was niet ongegrond. Naast de gijzeling in Beslan, had voor het Riga Station in Moskou een Tsjetsjeense zelfmoordenares zichzelf opgeblazen. In oktober hadden ook twee Tsjetsjeense vrouwen in twee vliegtuigen op interne vluchten op bijna hetzelfde tijdstip een bom laten ontploffen. Onderzoek wees uit dat deze vrouwen zich tegen

betaling van 1000 roebel (ongeveer 30 euro) aan een luchthavenmedewerker aan boord hadden laten loodsen.
 5 Zie Algemeen ambtsbericht noordelijke Kaukasus januari 2005.
 6 Oud-ruimtevaarder (kosmonout) Magomed Taleboev heeft het aan den lijve ondervonden. Hij werd in een metrostation in elkaar geslagen door de politie.
 7 Dat is wat wij Nederland een 'gewoon' paspoort zouden noemen. Hiermee kan men naar het buitenland reizen. In Rusland bestaat echter ook het fenomeen 'binnenlands paspoort', vergelijkbaar met een natio-

nale identiteitskaart. Daarin worden aantekeningen gemaakt over verblijfsrecht in een bepaalde stad en op een specifiek adres binnen de Russische Federatie. Dit document is ook nodig om binnen de Russische Federatie te reizen.
 8 Er geldt een strikt negatief reisadvies voor de Noord-Kaukasusregio. Op 22 juni werd een lokale medewerker van de VN neergeschoten in Ingushetië, bij een vuurgevecht tussen regeringstroepen en een onbekende gewapende groepering.

*‘De medewerkers van de FSB lieten
blijken te weten waarmee de collega
zich bezighield; ze wilden dat hij
met hen ging samenwerken’*

telingen in Tsjetsjenië in 2000; en vernietiging door militairen van eigendom van een van de klagers. De klagers stelden de Staat hiervoor verantwoordelijk. Verder klaagden zij over het feit dat er onvoldoende en ineffectief (strafrechtelijk) onderzoek was gedaan naar de verantwoordelijken ervan.⁹

De zittingen waren gepland voor 23 september 2004. De Russische regering had naar aanleiding van de gijzelingsactie in Beslan uitstel aangevraagd en gekregen tot 14 oktober 2004. Twee weken voorafgaand aan de zittingen in oktober vroeg de Russische regering weer uitstel van de behandeling van de zaken ter zitting tot februari 2005, dit keer ‘gelet op de recente gebeurtenissen’ in het land. Het Europese Hof weigerde uitstel.

betrekking tot de situatie buiten het Hof werd de Russische delegatie verwezen naar de Franse autoriteiten daar deze kwestie Frans grondgebied betrof.

Het is mij niet bekend of, en zo ja, met welk verzoek de Russische regering zich vervolgens tot de Franse autoriteiten heeft gewend. Feit is echter wel dat enige dagen voor vertrek, door het Franse consulaat in Moskou visa werden geweigerd aan één van de juristen van *Memorial*, die voor het EHRM zou pleiten, alsmede aan twee Tsjetsjeense

visa te weigeren aan Tsjetsjenen en allen die met hen meereisden. Nadat het Europese Hof echter aan het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken had duidelijk gemaakt dat deze mensen toch echt naar de zitting dienden te komen, werden de visa alsnog verleend. De medewerkers van Franse ambassade meldden met duidelijke verbazing dat hun weigeringsbeslissing door Parijs was overruled. De visa konden een dag voor vertrek bij de dienstingang van de Franse ambassade worden opgehaald.

Foto: Otto Snoek/HH

Metrostation Kievskaya in Moskou

Hierop deed de Russische regering wederom een verzoek om uitstel omdat de veiligheid van de Russische delegatie bij het Europese Hof niet gewaarborgd zou zijn. Ook vroegen de Russische autoriteiten om een gesloten zitting. Er zouden aanwijzingen zijn geweest voor gevaar van terroristische aanslagen op de Russische delegatie in Straatsburg op de bewuste zittingsdag. Ook dit verzoek om uitstel werd door het EHRM niet gehonoreerd. Het Hof berichtte aan de Russische vertegenwoordiger bij het Hof dat, wat het terrein en het gebouw van het Europese Hof betrof, alle nodige beveiligingsmaatregelen zouden worden getroffen. Met

klagers die van het EHRM een officiële uitnodiging hadden gekregen om de zitting bij te wonen. Dit veroorzaakte nogal wat paniek. Het Franse consulaat weigerde, bij monde van zijn Russische medewerkers, enig commentaar, zelfs toen duidelijk werd gemaakt dat het om visa-aanvragen van pro-cespartijen bij een Europese Hof-zitting ging.

Het vermoeden bestaat dat de Russische autoriteiten zich inderdaad tot de Franse autoriteiten hebben gewend met hun bevindingen over de vrees voor het gevaar dat zij in Straatsburg zouden lopen. Wellicht dat het consulaat zekerheidshalve besloot om de

ZITTINGEN IN STRAATSBURG

Memorial belegde twee dagen voor vertrek een persconferentie over de op handen zijnde zittingen bij het Europese Hof. Deze vond plaats in het ‘onafhankelijk perscentrum’. Het reguliere perscentrum waar alle grote landelijke media bij elkaar komen had hier geen ruimte voor. De persconferentie trok voornamelijk buitenlandse media, ZDF, BBC, wat Russische pers, de *Izvestia* (on line) en het nog altijd onafhankelijke radiostation ‘Echo Mosky’. De grote afwezigen waren de grote tv-zenders zoals NTV (sinds twee jaar niet meer onafhankelijk).

In de media en in de grotere dagbladen

‘Reacties in de Russische pers waren tot mijn verbazing redelijk positief; in elk geval werden de klagers en hun advocaten niet als landverraders en geldparasieten afgeschilderd’

werd amper aandacht besteed aan de zittingen. Als er al aandacht voor was, was deze negatief ten aanzien van de Tsjetsjenen (...) die ons al zoveel ellende berokkenen en ook nog eens hun gelijk proberen te halen bij het Europese Hof en met name op een schadevergoeding uit zijn’. In Rusland heerst over het algemeen de indruk dat het Europese Hof er is voor de schadevergoedingen en niet om waarborging van fundamentele mensenrechten.

Uiteindelijk gingen de zittingen in Straatsburg op 14 oktober 2004 door onder strenge veiligheidsmaatregelen. Het meest opzienbarende op de zitting was dat de Russische zijde op de dag met ‘nieuw bewijs’ aankwam. Kogelgaten in de romp van het vliegtuig dat de colonne met vluchtelingen had beschoten. Dit zou erop wijzen dat het vliegtuig vanuit de grond door Tsjetsjeense terroristen was beschoten, hetgeen het bombardement van de auto met de terroristen rechtvaardigde. Er was echter na het incident geen enkel spoor aangetroffen van een dergelijke auto, noch van enige andere sporen die erop wezen dat er vanaf de grond was gevuld. Wel was onder de getroffen auto’s van het bombardement een auto van het Internationale Rode Kruis.

Het voornaamste argument van de Russische vertegenwoordiger was – in alle zaken – dat de klagers de nationale rechtsmiddelen niet hadden uitgeput. Zij zouden niet hebben geklaagd bij civiele rechtbanken over het gebrekkige onderzoek en niet om schadevergoeding hebben gevraagd voor hun gedode familieleden. De klagers betoogden, onder verwijzing naar de vaste jurisprudentie van

het EHRM, dat er in feite geen nationale rechtsmiddelen voorhanden waren en dat die – voorzover die er al op papier waren – ineffectief waren gebleken.

UITSPRAKEN

Het Europese Hof deed op 24 februari 2005 uitspraak in deze zaken. Het gaf de klagers op bijna alle punten gelijk¹⁰ en kende aan de klagers een relatief hoge schadevergoeding toe. De reacties in de Russische pers die ik heb gezien waren tot mijn verbazing redelijk positief. In elk geval werden de klagers en hun advocaten niet als landverraders en geldparasieten afgeschilderd. De pers ging inhoudelijk op de zaken in en legde uit wat de klachten waren en waarom deze gegrond waren verklaard. Wel werd telkens de schadevergoeding centraal gezet.

Uitzondering vormden twee artikelen, een in de *Izvestia* van 3 maart 2005 en een op de site *politkom.ru*. De auteurs waren nogal verontwaardigd dat het EHRM een gevaarlijk precedent creëerde, waarbij men niet meer naar de nationale rechter hoefde alvorens naar Straatsburg te stappen. De Straatsburgse rechter zou de nationale rechter hiermee de pas afsnijden en Rusland te kijk zetten als een land zonder een goed functionerende rechterlijke macht. De auteur van het artikel vergat te vermelden dat de klagers al vier jaar bezig waren met pogingen om de zaak op adequate wijze strafrechtelijk onderzocht te krijgen, en dat zonder een strafrechtelijke veroordeling van de schuldigen zij geen schadevergoeding konden claimen in Rusland. Het EHRM had dit gedetailleerd geanalyseerd alvorens het tot de conclusie

kwam dat de rechtsmiddelen die de Russische regering voorstelde niet effectief waren.¹¹

De uitspraken vormen een belangrijk precedent voor Rusland. Op dit moment liggen er nog zo’n 140 klachten in Straatsburg met betrekking tot mensenrechtenschendingen door Russische strijdmachten in Tsjetsjenië en Ingushetië. De Russische regering heeft aangekondigd te onderzoeken of appèl bij de Grote Kamer van het Hof zal worden ingediend. Dit kan binnen drie maanden na de uitspraak.¹²

BEWONDERING

Terug in Moskou lagen er dikke pakken sneeuw. Vijftig minuten in de overvolle metro naar het werk, heel andere gezichten op straat. De stad kent inmiddels vele rijken en bij de winkelstraten in het centrum verbleekt de Amsterdamse P.C. Hooft. Maar niet ver buiten het centrum zijn er de armoede, de grijze betonnen flats, en de rijen wachtenden voor goedkope levensmiddelen.

De drie maanden in Moskou waren zeer de moeite waard. Onwennig in het begin, de NGO-wereld verschilt enorm van de mij bekende advocatuur. Als buitenstaander had ik de mogelijkheid me op een klein aantal concrete zaken te concentreren en weer helemaal in het EVRM en de jurisprudentie te duiken. Wel heb ik, aangezien de Straatsburgse procedure voornamelijk schriftelijk is, de eigen praktijk, cliënten en zittingen gemist.

Ik heb grote bewondering voor de collega’s met wie ik daar heb samengewerkt. Er is heel wat lef en doorzettingsvermogen nodig om het werk dat zij doen te doen en vooral, gezien het risico dat de mensenrechtenjurist loopt, te blijven doen. Het werk dat ik daar heb gedaan en het land hebben mij niet onberoerd gelaten. Ik ben blij dat ik daar drie maanden heb kunnen wonen en werken. ●

9 Zie het persbericht van het EHRM op 14 oktober 2004 en 24 februari 2005:

www.echr.coe.int/Eng/Press/PressReleases.htm.

10 Zie www.echr.coe.int/hudoc, procedurenummers 57942/00; 57945/00; 57947/00; 57948/00; 57949/00; 57950/00.

11 De genoemde artikelen en andere persberichten zijn bij de auteur beschikbaar.

12 Dit betekent echter niet automatisch dat het appèl zal worden behandeld. Het EHRM kent een soort ‘leave to appeal’-systeem. Een college van vijf rechters bepaalt of de zaak door de Grote Kamer zal wor-

den behandeld (art. 43 EVRM). Het moet gaan om een ernstige vraag betreffende de interpretatie en toepassing van het verdrag, dan wel een ernstige kwestie van algemeen belang.